

Κριτική του βιβλίου

ΓΙΩΡΓΟΥ ΡΟΥΣΗ: ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΜΟΣ ΤΕΛΟΣ, Ή Η ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ; (έκδ. ΣΤΑΧΥ 1981)

«Στους Πέρσες αρέσει πολύ το κρασί. Όταν μεθύσουν έχουν τη συνήθεια να συζητούν τα σπουδαιότερα πράγματα. Την άλλη μέρα, όταν έχουν πια ξεμεθύσει, ο οικοδεσπότης, στο σπίτι του οποίου έγινε η συζήτηση, υποβάλλει στην κρίση τους τα όσα αποφάσισαν. Αν τα θρουν λογικά τα εκτελούν. Αν όμως τα θρουν παράλογα τα απορρίπτουν. Αν τύχει πάλι και πάρουν καμιά απόφαση νηφάλιοι, δεν την εκτελούν πριν την ξανασυζητήσουν μεθυσμένοι». (Ηροδότου, Ιστορίες).

Η κυκλοφορία του Βιβλίου του Γιώργου Ρούση, *Κομμουνισμός τέλος, ή η αρχή της ιστορίας* αποτελεί εκ των πραγμάτων μια συνεισφορά στην καινούργια θεωρητική αναζήτηση που πρέπει να αναπτυχθεί πάνω στη φύση, τα όρια και τις δυνατότητες του «απελευθερωτικού» εγχειρήματος, πάνω στις δυνατότητες της ουτοπίας να ενσαρκωθεί σε καθημερινή πράξη ζωής των ανθρώπων. Πρόκειται για μια αναζήτηση και αντιπαράθεση ιδεών που αν επιθυμεί να είναι γόνιμη, οφείλει κατά τη γνώμη μας να γίνει χωρίς δισταγμούς, αγκυλώσεις, χωρίς «οι νεκροί ν' αδράχνουν τους ζωντανούς», επεκτεινόμενη σ' όλες τις γόνιμες, σημαντικές και ρηξικέλευθες στιγμές στην ιστορία της ανθρώπινης σκέψης.

Η περιορισμένη έκταση του χώρου δε μας επιτρέπει ν' αναφερθούμε σ' όλο τον πολύ σημαντικό κύκλο θεμάτων που ανακινεί ο συγγραφέας. Η προσέγγιση και η διαπραγμάτευση του «αταξικού οράματος», γίνεται από τον Γ.Ρ. στα πλαίσια της μαρξιστικής θεωρίας σε μια προσπάθεια ανάδειξης του γόνιμου πυρήνα της μαρξιστικής σκέψης, που διατηρεί παρά τη διαμεσολάβηση της απομυθοποιητικής λειτουργίας του χρόνου, τη ζωντάνια του και την επικαιρότητά του.

Η κατάρρευση και η χρεοκοπία των ταξικών γραφειοκρατικών κοινωνιών της Ανατολικής Ευρώπης, η βαθιά σήψη και κρίση των γραφειοκρατικών-αλλοτριωτικών εκείνων μηχανισμών – που μέσα απ' την πανάρχαια διαδικασία του φενακισμένου καθρέπτη που αντιστρέφει την πραγματικότητα – αυτοαποκλήθηκαν «κομμουνιστικό κίνημα» – καθιστά πρωταρχική ανάγκη την ανάδειξη της πεμπτουσίας του μαρξισμού. Πεμπτουσία που δε λησμονήθηκε μόνο, αλλά κραυγαλέα παραβιάσθηκε από τις πιο πάνω κοινωνίες και μηχανισμούς και η οποία συνίσταται στο ότι ο μαρξισμός αποτελεί τη θεωρία και την πρακτική σε μια άρρηκτη ενότητα, της απελευθέρωσης του ανθρώπου. *«Στην πραγματικότητα ο μαρξισμός, σαν επιστημονικός ουμανισμός που*

είναι στοχεύει ακριβώς στην ανάδειξη της ολοκληρωμένης προσωπικότητας και της ατομικής πρωτοβουλίας, απελευθερώνοντας την κοινωνία από την κρατική καταστολή, τη συνείδηση από τη στρεβλή εικόνα της πραγματοποίησης-αντικειμενοποίησης των ανθρώπινων σχέσεων», θα υποστηρίξει ο συγγραφέας.

Αν η «χειραφέτηση του ανθρώπου» από κάθε μορφής αλλοτρίωση είναι όντως ο πυρήνας της μαρξιστικής σκέψης, η προβληματική αυτή μέχρι ποίου σημείου μπορεί να είναι ικανοποιητική και τεκμηριωμένη, αν δε στηρίζεται στην επεξεργασία μιας ισχυρής προβληματικής πάνω στα όρια και τις δυνατότητες της «ανθρώπινης ουσίας»; Αλλά η άποψη του Μαρξ ότι η «ανθρώπινη ουσία» είναι η ολότητα των κοινωνικών σχέσεων ανταποκρίνεται ικανοποιητικά στην ανάγκη, της επεξεργασίας και διατύπωσης μιας επαρκούς και ριζοσπαστικής φιλοσοφικής ανθρωπολογίας¹;

Αναπτύσσοντας τη μαρξιστική θεωρία της αλλοτρίωσης του ανθρώπου και της υπέρβασης αυτής, ο συγγραφέας υπογραμμίζει ότι «η λογική του μαρξισμού δεν είναι μια λογική αντιπαράθεσης ατόμου-κοινωνίας κι ακόμα χειρότερα επιβολής του συλλογικού στο ατομικό συμφέρον, αλλά, αντίθετα προσπάθεια αποκάλυψης αυτής της αντίθεσης, όπως αυτή πηγάζει από τις κεφαλαιοκρατικές σχέσεις παραγωγής και προσπάθεια ξεπεράσματος προς το συμφέρον του ατόμου». Η ανάδειξη της πιο πάνω αντίθεσης είναι κομβικής σημασίας στην κριτική όχι μόνο της αστικής κοινωνίας, αλλά και γενικότερα του ανθρώπινου πολιτισμού που εδράζεται στην αλλοτριωτική ανταγωνιστική αντίθεση ατόμου-κοινωνίας, περιχαρακώνοντας και «φυλακίζοντας» το ανθρώπινο άτομο στην πεπερασμένη του ύπαρξη. Ο απεγκλωβισμός του ανθρώπου από τις συμπληγάδες της αντίθεσης αυτής, η αποκατάσταση της ενότητας με τον εαυτό του είναι άρρηκτα συνυφασμένη, όπως σημειώνει ο συγγραφέας με την «εξαφάνιση των εμπορευματικών σχέσεων και την απονέκρωση του κράτους».

Στη συνέχεια της μελέτης του ο Γ.Ρ. προσπαθεί να διερευνήσει τη συγκεκριμένη διαλεκτική του υποκειμενικού με το αντικειμενικό, «σχέσεων παραγωγής-παραγωγικών δυνάμεων», «βάσης-εποικοδομήματος», για την υπέρβαση της αστικής κοινωνίας και τη μετάβαση στην αυτοδιευθυνόμενη-αυτοδιαχειριζόμενη κοινωνία. Στα πλαίσια της διαλεκτικής αυτής υπογραμμίζεται ότι η αναγκαία διαμόρφωση των υποκειμενικών και αντικειμενικών προϋποθέσεων για την υπέρβαση του καπιταλισμού δεν είναι μία σύμμετρη διαδικασία ταυτόχρονης ωρίμανσης. Ο ασύμμετρος χαρακτήρας της διαδικασίας αυτής καθιστά αβάσιμες τις μηχανιστικές και φатаλιστικές αντιλήψεις που θεωρούν την «κατάρρευση» του καπιταλισμού ως ένα προκαθορισμένο και απόλυτα αναπόδραστο δρομολόγιο. Όπως σημειώνει και ο συγγραφέας: «Ο σοσιαλισμός μπορεί να είναι μια αντικειμενική δυνατότητα για την ανθρωπότητα, μπορεί να είναι η πιο λογική λύση που αυτή έχει να επιλέξει, δεν

είναι όμως μονόδρομος». Μέσα σ' αυτή την αντιφατική προοπτική εντάσσεται και η ρήση της Rosa Luxembourg «Σοσιαλισμός ή Βαρβαρότητα». «Η θεωρητική σημασία του Σοσιαλισμός ή Βαρβαρότητα δεν έγκειται τόσο στη βαρβαρότητα όσο σ' αυτό το διαζευκτικό ή που σημαίνει ότι δεν υπάρχει μία μόνο κατεύθυνση ανάπτυξης... αλλά πολλαπλές».

Στη σημερινή πραγματικότητα παρατηρείται μια έντονη αναντιστοιχία στο επίπεδο ωρίμανσης μεταξύ του αντικειμενικού και υποκειμενικού παράγοντα. Έτσι ενώ οι αντικειμενικές συνθήκες είναι ώριμες για την υπέρβαση της αστικής κοινωνίας, ο υποκειμενικός παράγοντας, υποστηρίζει ο Γ.Ρ., απέχει πολύ από το να χαρακτηρίζεται από ένα αντίστοιχο επίπεδο ωρίμανσης. Για την εξάλειψη της αναντιστοιχίας αυτής θεωρείται ως αναγκαία, θεμελιώδη προϋπόθεση η ύπαρξη μιας «πρωτοποριακής οργάνωσης», που να συνιστά το πεδίο της ενοποίησης επαναστατικής θεωρίας και πρακτικής, η οποία καλείται να διαδραματίσει καταλυτικό ρόλο στην απελευθερωτική ιστορική διαδικασία. «Ο ρόλος αυτός της επαναστατικής οργάνωσης είναι καθοριστικός στη μετατροπή των ίδιων των ανθρώπων που καλούνται ν' ανατρέψουν την υπάρχουσα τάξη».

Στο σημείο αυτό ανακύπτει ένα κρίσιμο και αναπάντητο, στα πλαίσια της κλασικής μαρξιστικής θεωρίας, ερώτημα: Ποιο είναι αυτό το «πρωτοποριακό πολιτικό υποκείμενο» που ξεπηδώντας μέσα από την κοινωνική ριζοσπαστική δυναμική, δε μετασχηματίζεται σ' ένα γραφειοκρατικό αλλοτριωτικό μηχανισμό, που αναπαράγει στο εσωτερικό του το διχασμό του ανθρώπου σε άνθρωπο ιδιώτη και άνθρωπο πολίτη, σ' ένα μηχανισμό χειραγώγησης των ανθρώπων και των κοινωνικών υποκειμένων και πώς μπορεί ν' αποτραπεί η πραγμάτωση μιας τέτοιας δυνατότητας;

Προσπαθώντας να κρίνει μαρξιστικά το μαρξισμό, δηλαδή με το κριτήριο της ιστορικά συσσωρευμένης εμπειρίας και πρακτικής, ο Γ.Ρ. επιχειρεί να αναλύσει το νόημα και τα αίτια της «διπλής κατάρρευσης» των κοινωνιών του «υπαρκτού σοσιαλισμού» και του «κομμουνιστικού κινήματος» της δυτικής Ευρώπης. Κατάρρευση που δεν αφορά όπως επισημαίνει ο συγγραφέας, στο κεντρικό αίτημα της χειραφέτησης του ανθρώπου, ούτε τις θεμελιώδεις μεθοδολογικές αρχές της μαρξιστικής σκέψης, αλλά την εγκατάλειψη και παραχάραξη αυτών. Βέβαια, επειδή τίποτα σ' αυτόν το φευγαλέο κόσμο δε γίνεται εκ του μη όντος, τα αίτια της κατάρρευσης αναζητούνται σε μια διαλεκτική ενότητα αντικειμενικών και υποκειμενικών συνθηκών. Αντικειμενικές συνθήκες που αφορούν στο «χαμηλό οικονομικό και πολιτιστικό επίπεδο, οι ανάγκες μιας έμφασης στη συγκεντρωτική διεύθυνση που προέκυπταν τόσο από αυτό το χαμηλό επίπεδο, όσο κι από τις ιδιαίτερα δύσκολες εσωτερικές και εξωτερικές συνθήκες, η προεπαναστατική πολιτική παράδοση της Ρωσίας και οι μη δημοκρατικές της παραδόσεις, που οδηγούσαν σε μια αρνητική αντιμετώπιση του κράτους και στον κίνδυνο αναπαραγωγής ενός κατα-

μερισμού στην άσκηση της εξουσίας, που πολύ πιο δύσκολα απ' ό,τι σε μια δημοκρατική χώρα θα μετατρεπόταν σε σοσιαλιστική αυτοδιεύθυνση ή κοινωνική διαστρωμάτωση τόσο της κοινωνίας γενικότερα όσο και η κοινωνική σύνθεση του κόμματος πιο ειδικά την περίοδο του Στάλιν».

Συγχρόνως δρούσαν οι υποκειμενικοί παράγοντες: Υποταγή της θεωρίας στην τακτική, βίαιη ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων με τον άνθρωπο υπηρέτη και όχι κυρίαρχο, οικονομίστικη αντίληψη, αποδοχή της δυνατότητας του σοσιαλισμού σε μια μόνο χώρα, η μετατροπή της πρωτοπορίας σε αποσπασμένη γραφειοκρατία με αποτέλεσμα αντί το κόμμα να υπηρετεί την κοινωνία, η κοινωνία να υπηρετεί την κομματική γραφειοκρατία, ο αρνητικός ρόλος της σοσιαλδημοκρατίας που προώθησε στις κρίσιμες ιστορικές καμπές τις επιλογές της αστικής τάξης².

Υπό το βάρος το αρειλικτό της ιστορίας τούτης ποιες είναι οι δυνατότητες και οι προοπτικές, που ίσως να αχνοδιαγράφονται για το όραμα της «ανθρώπινης χειραφέτησης»; Κατά το συγγραφέα το δίλημμα σοσιαλισμός ή βαρβαρότητα είναι το θεμελιακό δίλημμα για το μέλλον της ανθρωπότητας. «Στην εποχή της επιστημονικοτεχνικής επανάστασης και της διεθνοποίησης ο μαρξισμός, όχι μόνο δε διαψεύδεται, αλλά γίνεται ακόμη πιο επίκαιρος αν αναλογιστεί κανείς τις δυνατότητες που προσφέρονται στην ανθρωπότητα και την καπιταλιστική τους αξιοποίηση». Μια επικαιρότητα, που όπως θα υπογραμμίσει ο Γ.Ρ. είναι άρρηκτα συνυφασμένη με τη βαθιά «μαρξιστική ανανέωση του μαρξισμού».

Πάντως η ιστορία αρνήθηκε με πείσμα ακαταδάμαστο ν' αποδειχτεί «προϊστορία». Αντιθέτως σαν τον Καιάδα καταβρόχθισε, αδιστάκτως, ανθρώπους και κοινωνικο-πολιτικά κινήματα που αποπειράθηκαν την εκ βαθέων αναμόρφωσή της. Όσον αφορά στο ταξίδι της ουτοπίας δεν ήταν ποτέ ευθύγραμμο, ήταν ανέκαθεν φορτισμένο από την παραδοξότητα, το μυστήριο και την απορία, μια ριψοκίνδυνη και εύθραυστη ισορροπία μέσα στις συμπληγάδες του χρόνου, είχε πάντα «κάτι» από εκείνη την πανάρχαιη συνήθεια των Περσών.

Δημήτρης Δημητούλης

1. Βλ. Ευτύχη Μπιτσάκη: Ανθρώπινη φύση, αντιφάσεις και δυνατότητες, ΟΥΤΟΠΙΑ τ. 1.

2. Θα πρέπει να σημειώσουμε εδώ ότι δεν υπάρχουν μόνο οι τεράστιες ευθύνες της σοσιαλδημοκρατίας για την υποχώρηση του ριζοσπαστικού κύματος στην περίοδο 1917-23 και για την άνοδο του φασισμού, αλλά και η καταστρεπτική πολιτική της Γ' Διεθνούς στη σταλινική της φάση κυρίως. Βλ. Ν. Πουλαντζάς, *Φασισμός και Δικτατορία*, εκδ. Ολκός και Φ. Κλαουντίν, *Η κρίση του παγκόσμιου κομμουνιστικού κινήματος*, Αθήνα 1981 εκδ. Γράμματα τ. 1.